

HOMÁLYNOKY SZANISZLÓ TÖRTÉNETEI

UTASI CSILLA

Kálnoky László az *Egy magánzó emlékirataiból* című versciklusának megjelenése után — amint ezt egyik verseskönyvének fülszövegében olvassuk — „még merészebb vállalkozásba” fogott: „az elbeszélő költészet új formában való életre keltéséhez”. A vállalkozás eredményeként megszülettek Homálynoky Szaniszló, a hasonmás történetei. Kálnoky László az említett fülszöveg egy másik helyén a történetek talán leglényegesebb meghatározó jegyét emeli ki, mondván: „Mostani kötetem a korábbi versciklusnál annyiban nyújt többet, hogy túllépek szülővárosomon és a saját életem eseményein, és közben az ellen, hogy valóban ódivatúvá legyek, iróniával, öniróniával és az abszurd irodalomból ismert, a nyelvben található és abból kifacsarható ötletek halmozásával védekezem.” A hasonmás megteremtése bizonyos értelemben valóban az elbeszélő saját életének elhagyását jelenti; ha az átlépés nem tart tovább a kivetítés szöveg előtti hangsúlyos percénél, a teremtő mozdulat a szöveg egész kiterjedésére, Homálynoky Szaniszló valamennyi történetére rányomja bélyegét.

Az alterego-teremtés háttérében mindig marad valami titkos, jelzészerű, kifejtetlen: a teremtő és a hasonmás közötti feszült távolság, a projekció miértje. Az alterego közvetlenül ki nem mondható relációt takar, a kimondhatatlan helyett áll. Az alteregóval létrehozója egyezményes nevet ad a névtelennek, nevet állít a névtelen elé. A hasonmás egy helyben marad, megmerevedik a névben, ellenáll a dinamizálási kísérleteknek. A szövegnek, amelybe belekerül, mássá kell lennie a jelenlététől. A befogadó már a legelső mondat olvasásakor bizalmat előlegez az akkor még sehol sem levő, a nyelvi anyaggal kibontakozó epikus világnak, amely nemcsak homogén és kerek, hanem szerkezeti egységeivel az ismeretlenbe, elhallgatottba is belenyúlik. Ami megakasztja a homogenitás kibomlását, az természetszerűleg idegen test benne. A hasonmás idegen test az epikus világban, mert meg van fosztva a lehetőségtől, hogy ugyanolyan elmosódó kezdetű örökléte legyen, mint mindannak, aminek a kezdetét a szöveg nem jelzi. A szöveg pedig egyetlen részletének sem érzékelteti a kezdetét, kiindulópontját. A kér-

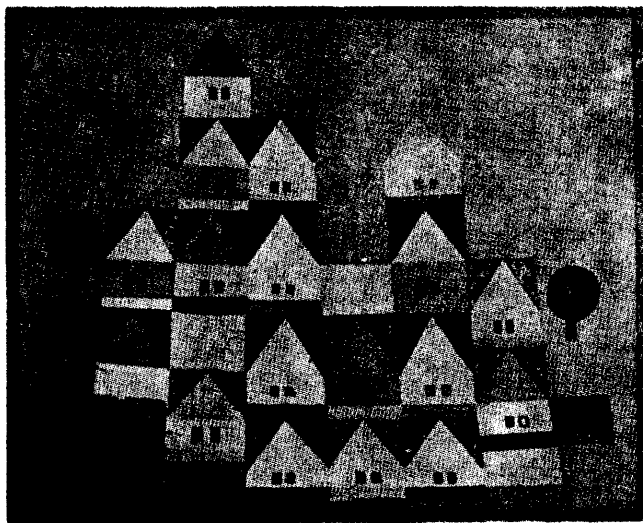
dést másik oldaláról az világítja meg, hogy Homálynoky Szaniszló, bár kezdete egy pontból induló, mégsem tőle idegen világba kerül bele: az epikus világot még elkezdődése előtt a történet műfaja felé hajlítja. A hajlítás iránya a történetek létformájából következik. A történet merőben új összefüggés előtűnése összefüggéseinek hálózatában. Kezdetét, elejét éppen az újdonsága, szervesetlen mássága, a régitől való éles elválása jelzi és jelenti számunkra. A történetnek, mássága miatt, otthontalanság, elbizonytalanodás a velejárója. Aki a történet folyamatosságába belekerül, annak bizonytalanává válik a helyzete. A történet elfoglal egy darabig tartó időt, azután kimerül, kudarcot vall, ám a kudarc pillanatát sohasem veszi észre az, aki benne él a történet folyamatában, a vég fölismerése mindig visszanezés egy újabb innenből. A történet tehát utólag zárul történeté: lezárul és tárgyiasodik. A távlattól kapja meg szilárd körvonalát, fő pontjait, szerkezeti elemeinek egymásutánját. Az elbeszélő ismeri a történetet, és úgy mondja el, úgy eleveníti meg, ahogyan a kedve tartja. Az elbeszélő történetek egyetlen pontból indulnak, mégpedig a föltételezett, egyezményes, megelőző háttér-világtól elrugaskodó pontból. A hasonmás életre galvanizálódásának perce így beágyazódik, vagy szinte beágyazódik, az elrugaskodás percébe.

A hasonmás és alkotója nem válik el egészen egymástól, kettőjük egységének, még inkább egységük kettősségének hangsúlyos mivolta ott kísért a szövegben. Az alterego ezért stilizált, egyszerű, papírmásé, álarc. Legsúlyosabb és legbizonyosabb attribútuma a neve. Homálynoky Szaniszló neve is többirányú asszociációkat kelt. Neve szándékosan hasonlít a korábbi, a legfényesebb pályatárs, Esti Kornél nevéhez. Míg Esti Kornél neve mögé oda kell képzelni azt a nagy, fekete, századvégi éjszakát, amely mitikus méretűen fénylik is, addig Kálnoky László a homályt, a szürkületet választja színéül, a középen levést, a bizonytalanságot és tétováságot, finom öniróniával távolodva Esti Kornéltól, de egyúttal közeledve is hozzá. Abban, hogy a homály-területet településnek, régi nemesi birtoknak is tekinti (Homálynok lenne a helység neve, ahonnan a költő ősei származnak) és a Szaniszló keresett otrombaságában, félresikerült arisztokratikusságában Kálnoky László abszurdum-kedvelő humorának a jelzetét kell látnunk. De a név köt másfelé is. Például a *Hűvös fényben* című négy soros víz alatti tájkáchoz — lelki intérierjéhez; a *Téli napló* verseinek föld-, toll-, hamu-, foszlás-képzetetéhez, a tél mitológiájához. A név magába szívja a lírai háttér-szituációkat, és utal rájuk. Homálynoky Szaniszló alakja ettől nem lesz kevésbé titoktól terhes, és merev statikusságából sem veszít. A kezdő, indító pillanathoz egészen közel kerülve, még egy sajtóságát kell fölfeledezni Homálynoky alakjának, az egyetlen, amely alakjához tényleg hozzáadható: az ő éber, szórakozott, szétszórt, porózus figyelmét. Ezzel kezdetüket veszik az epikus események: a figyelem történetváró helyzetet teremt. Kálnoky László pontosan tudja, hogy mindenki történetei

a maga figyelmének a történetei. Tandori Dezsőhöz írt költői levelében tételesen is kimondja: „Magam úgy gondolom, nem az események történnek meg velünk, inkább mi magunk / történünk meg az eseményekkel, és jogunk van akár el is kerülni őket.” A hasonmás történeteiben természetesen saját figyelmének történeteit írja meg. Óvatosan szétfejtve a történetet a történetben levéstől, a történetmondást imitálja változatosan. Látszólag történetek hagyományos megelevenítése folyik eközben, hiszen a színhelyek és a szereplők időrendben, az észlelés sorrendjében kerülnek előnk, és tűnnek el, amikor feladatukat betöltötték. A hagyományos elbeszélő sima, egyöntetű felületű epikus világot szerkeszt, hogy áttekintése legyen fölötte, és hogy kívülről ábrázolhassa hősnének történetben levését is. Homálynok Szaniszló reakcióit az elbeszélő ilyen egyszerű, kijelentő módú mondatokban rögzíti: „Homálynok Szaniszló pedig / sötét gondolatokba merülve, magára maradt”, „A bemutatkozás során határtalanul megdöbbsent, / mikor a házigazda váratlanul az álmában látott hölgy elé / tuszkolta”, „Szaniszló rájött, hogy csak a feneketlen irigység tehetetlen dühe / rikácsolt felé”, „Szaniszló rosszat sejtve sietett le a lépcsőn” stb. A szöveg fönti, látszatra ártatlan helyei az első jele annak, hogy a történetek elbeszélője nem hagyományosan interpretál. Homálynok Szaniszló eseteinek megjelenítésekor az epikus tér és az elbeszélés egyenletes ritmusa érintetlen marad, a történetek esetében tehát nem belső szemléletmódosulással és ritmustöréssel kell számolnunk, hanem olyan távolítások és könnyítések sorával, amelyek egytől egyig nyelvi természetűek. A történetek szeliden ironikus távolítása mutatkozik meg abban, hogy fölépítésük jegyzőkönyvek és hivatalos jelentések szerkezetét követi, azoknak áltárgyilagosságát, tényszerető bőbeszédűségét idézi. A történetekben is egymást érik a kiegészítések, helyesbítések, megállapítások, töltelékszavak, a magyarázó és következtető mondatok. Ugyanezt az ironikus távolítást kapjuk a helyszínek és időpontok ködösítésében, elmosásában, a csattanók szándékosan, szinte kihívóan egysíkú szentenciáiban, de Homálynok Szaniszló rokonainak, honfitársainak és ismerőseinek — dr. Edelényi Tibold, dr. Kettesy Almos, dr. Karikás Lothár, Bohányi Ulászló, Koczka Péter, Malmos Miklós és társaik — nevében is. A távolítás ironikus könnyűséget, bizonytalanságot visz a szövegbe, belülről oldja a történetet, miközben annak, amire az epikus világ rányílik — a szöveg kialakuló legfontosabb tartományának —, a történet felszíne, látszat-simasága, egyértelműsége szolgál keretül.

Ennek a kialakuló tartománynak a kiterjedését, mibenlétét azonban más is meghatározza. Mint már érintettük futólag, a történetek elbeszélője abban különbözik az empirikus szituációk elbeszélőjétől, hogy nemcsak a történetet eleveníti meg, hanem a saját helyzetét is megjelöli az elbeszélés nem empirikus terében. Ez az epikus világ újabb távolatokra nyílását eredményezi, hiszen minden elbeszélő történet a saját

szövegszervességgel is túlmutat önmagán. A Homálynoky-történetek önmagukban is jelentenek valami túlit, nehezen meghatározható egyneműséget, amely felé a történet bomlasztásával nyílnak. A múltban kötött formában írták a verses epikát, a kötött szótagszám kényszerítette a líra szóökonómiájára emlékeztető szűkszavúságba a másként, másféle eszközökkel kibontakozó szövegtartományt, de a versforma adta hozzá az elvettet is, az epikus világ kibomlásához elengedhetelent: a vers ritmusa, szakaszosságát és ki tudja, hány ismeretlenebb, rejtettebb jellemzőjét. A Homálynoky-történetek szabálytalan hosszúságú sorokba tördelve jelentek meg, mintegy versjellegüket hangsúlyozva. A sorokba tördeltség nemcsak lírai, hanem epikus, sőt leginkább epikus ambíciója a szövegnek. Ez paradoxont rejt magában: a szabadversben írt epika képtelenségét, hiszen a versforma nem adhatja saját távlatát ahhoz, amit el sem vett, amit nem is kényszerített gúzsba. A paradoxon tényétől a történetek szerkezetébe, szövetébe önironia szivárog be. A versforma így mégiscsak nyitja a szövegtartományt, az egész prózaversciklust átítató, átmosó ironia elvével.

Dragoslav Stojanović Sip: Variációk a Pannón témára, 1970